

DOI: 10.5281/zenodo.15860583

Link: <https://zenodo.org/records/15860583>

ХОРИЖИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИ ЖАЛБ ҚИЛИШ МАҚСАДИДА ИНВЕСТИЦИОН МУҲИТ ЖОЗИБАДОРЛИГИНИ БАҲОЛАШНИНГ ИЛМИЙ-УСЛУБИЙ ЖИҲАТЛАРИ

Йўлдошева Мафтуна Бахтиёр қизи

Тошкент тўқимачилик ва енгил саноат институти,
“Бухгалтерия ҳисоби ва маркетинг” кафедраси ассисстенти
maftunayoldosheva671@gmail.com
(+99899) 479-60-72

Аннотация: ушбу мақолада хорижий инвестицияларни жалб қилиш мақсадида инвестицион муҳит жозибadorлигини баҳолашнинг илмий-услубий жиҳатлари асослаб берилган.

Калит сўзлар: хорижий инвестициялар, инвесторлар, хорижий инвестиция, жозибadorлик, технология, баҳолаш, модел, инвестиция муҳити.

Ўзбекистонда хорижий инвестицияларни фаол жалб қилиш, эркин иқтисодий зоналарни ташкил этиш, чет эллик инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатлари ва уларни ҳимоя қилиш, тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб қилиш учун қулай шарт-шароитлар яратиш, инвестиция муҳитини тубдан яхшилаш юзасидан кенг кўламли ислохотлар амалга оширилмоқда. «Инвестициявий муҳитни яхшилаш орқали мамлакатимиз иқтисодиёти тармоқлари ва ҳудудларига хорижий сармояларни фаол жалб этиш, жалб қилинган хорижий инвестиция ва кредитлардан самарали фойдаланиш, ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник ва технологик жиҳатдан янгилаш, ишлаб чиқариш, транспорт-коммуникация ва ижтимоий инфратузилма лойиҳаларини амалга оширишга қаратилган фаол инвестиция сиёсатини олиб бориш бўйича устувор вазифалар белгиланган». Бироқ, бундай устувор вазифаларнинг удаланиши, энг аввало, мамлакатда инвестиция муҳитининг тубдан яхшиланишини тақозо этади. Бу ҳақда, «...жалб этилган хорижий инвестициялардан самарали фойдаланиш, бу борада жадал ва тизимли иш олиб бориш зарур», «...ҳудудларда ишлаб чиқариш соҳаларига инвестиция жалб қилиш аҳволи талабга жавоб бермайди», деган фикрлари ушбу масалага янада ойдинлик киритади, чунки, бундай шароитда миллий иқтисодиётга хорижий инвестицияларни фаол жалб қилиш масалалари алоҳида аҳамият касб этади.[1],

Хорижий инвестицияларни жалб қилиш учун инвестиция муҳитининг жозибadorлигини баҳолаш тадқиқот ва амалий ҳаракатлар доирасида аниқланиши ва қўлланилиши мумкин бўлган бир қатор илмий ва услубий жиҳатларни ўз ичига олади. Мана улардан баъзилари:

1. Иқтисодий омиллар. Бу мамлакат ёки минтақанинг макроиқтисодий кўрсаткичларини, масалан, ЯИМ даражаси, инфляция, ишсизлик, қарз даражалари ва бошқаларни таҳлил қилишни ўз ичига олади. Шунингдек, сиёсий ва иқтисодий вазиятнинг барқарорлигини, коррупция даражасини баҳолаш ҳам муҳимдир.

2. Ҳуқуқий ва сиёсий муҳит. Бу солиқ қонунлари, мулкка эгалик қилиш қоидалари, инвесторларнинг ҳуқуқий ҳимояси ва бошқалар каби ҳуқуқий жиҳатларни ўрганишни ўз ичига олади. Сиёсий барқарорлик ва шаффофлик ҳам муҳим омил ҳисобланади.

3. Инфратузилма ва ресурсларнинг мавжудлиги. Инвестицион муҳитни баҳолаш, шунингдек, инфратузилманинг сифати (транспорт, энергетика, алоқа), ресурслар (хом ашё, меҳнат) мавжудлиги ва технологик ривожланиш даражасини таҳлил қилишни ўз ичига олади.

4. Бозор шароити ва рақобат. Бозор рақобати, бозор ўсиши, бозор тузилиши ва бизнесни ривожлантириш имкониятларини ўрганиш ҳам баҳолашнинг муҳим жиҳати ҳисобланади.

5. Ижтимоий ва маданий омиллар. Шунингдек, минтақанинг ижтимоий-маданий хусусиятларини, масалан, аҳолининг таълим даражаси, соғлиқни сақлашнинг қулайлиги, ижтимоий муҳитнинг барқарорлиги ва бошқаларни ҳисобга олиш муҳимдир.

6. Хатарларни баҳолаш. Инвестицион муҳитнинг жозибадорлигини баҳолаш жараёнида, шунингдек, сиёсий беқарорлик, валюта курсининг ўзгариши, қонунчиликдаги ўзгаришлар ва бошқалар билан боғлиқ хавфларни ҳисобга олиш керак.

7. Инновацион салоҳият ва ривожланиш истиқболлари. Инвестицион муҳитни баҳолаш, шунингдек, минтақа ёки мамлакатнинг инновацион салоҳиятини, шунингдек, унинг узоқ муддатли истиқболдаги ривожланиш истиқболларини таҳлил қилишни ўз ичига олиши керак.

Инвестицион муҳитнинг жозибадорлигини аниқроқ баҳолаш учун SWOT таҳлили, PEST таҳлили, иқтисодий моделлар ва сценарий таҳлиллари каби турли усуллар ва воситалардан фойдаланиш мумкин. Бундан ташқари, баҳолашни шакллантиришда экспертлар ва инвесторларнинг фикрларини ҳисобга олиш муҳимдир.

Хорижий инвестицияларни жалб қилиш учун инвестиция муҳитининг жозибадорлигини баҳолаш мураккаб ва кўп қиррали жараён бўлиб, у турли математик усуллар ва моделлардан фойдаланишни ўз ичига олиши мумкин. Мазкур усуллар қаторига қуйидагиларни киритиш мумкин:

1. Таваккалчилик ва рентабелликни баҳолаш усуллари. Улар даромад даражаси, бозор ўзгарувчанлиги, инфляция даражаси, макроиқтисодий вазиятнинг барқарорлиги ва бошқалар каби молиявий кўрсаткичларни таҳлил қилишни ўз ичига олади.

2. Иқтисодий салоҳиятни баҳолаш усуллари. ЯИМ, иқтисодий ўсиш суръатлари, ишсизлик даражаси, инфратузилма, бозорларга кириш ва бошқалар каби омилларни баҳолаш.

3. Рақобатбардошликни таҳлил қилиш усуллари. Улар солиқ сиёсати, ҳуқуқий тизим, бюрократик процедуралар, коррупция даражаси ва бошқалар каби кўрсаткичлар бўйича бошқа минтақалар ёки мамлакатлар билан қиёсий таҳлилни ўз ичига олади.

4. Инвестиция муҳитини баҳолаш усуллари. Сиёсий барқарорлик, хавфсизлик даражаси, мулк ҳуқуқини ҳимоя қилиш, давлат бошқаруви фаолиятининг шаффофлиги ва самарадорлиги каби омиллар таҳлили.

5. Тартибга солишни баҳолаш усуллари. Инвестицион фаолиятни тартибга солувчи қонунчилик ва меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар, жумладан, солиқ ставкалари, тарифлар, валюта назорати қоидалари ва бошқа жиҳатларни таҳлил қилиш.

6. Ўсиш потенциалини баҳолаш усуллари. Демографик тенденцияларни таҳлил қилиш, инновацион салоҳият, малакали ишчи кучидан фойдаланиш имконияти, технологиянинг ривожланиш даражаси ва бошқалар.

7. Инвестиция моделлари ва индексларидан фойдаланиш. Масалан, инвестиция моделлари, масалан, капитал активлар модели (CAPM) ёки инвестиция индекслари, масалан, Moodys, S&P ва бошқаларнинг инвестицион жозибadorлик индекси.

8. Статистик таҳлил усуллари. Инвестицион муҳит ва тарихий тенденциялар билан боғлиқ маълумотларни таҳлил қилиш учун турли статистик усуллардан фойдаланишни ўз ичига олади.

9. Кўп мезонли таҳлил усуллари. Инвестицион муҳитнинг жозибadorлигини баҳолашнинг турли мезонлари инобатга олинади ва қарорлар омилларнинг комбинацияси асосида қабул қилинади.

Ушбу усулларнинг ҳар бири ўзининг афзалликлари ва чекловларига эга ва кўпинча инвестиция муҳитининг жозибadorлигини аниқроқ баҳолаш учун бир нечта усулларнинг комбинацияси қўлланилади.

Инвестицион муҳитнинг жозибadorлиги бўйича эконометрик таҳлил натижалари ҳар хил бўлиши мумкин ва моделга киритилган ўзига хос ўзгарувчилар, методология ва таҳлил учун ишлатиладиган маълумотларга боғлиқ. Бироқ, одатда, бундай таҳлиллар хорижий инвестициялар учун инвестиция муҳитининг жозибadorлигига қандай омиллар сезиларли таъсир кўрсатиши ҳақида маълумот беради.

Масалан, натижалар сиёсий вазиятнинг барқарорлиги, инвесторларнинг ҳуқуқий ҳимояси, ривожланган инфратузилманинг мавжудлиги, коррупция даражаси, молиявий ресурсларнинг мавжудлиги, солиққа тортиш даражаси ва иқтисодий барқарорлик хорижий инвесторларнинг сармоя киритиш қарорига таъсир қилувчи асосий омиллар эканлигини кўрсатиши мумкин. .

Эконометрик моделлар, шунингдек, ушбу омилларнинг қайси бири хорижий инвестициялар ҳажмига кўпроқ таъсир кўрсатишини ва қайси мамлакатлар ёки минтақалар инвестициялар учун энг жозибадор эканлигини аниқлаши мумкин.

Охир оқибат, бундай таҳлиллар натижалари ҳукуматлар ва бизнес ҳамжамиятлари томонидан инвестиция муҳитини яхшилаш ва кўпроқ хорижий сармояларни жалб қилишга қаратилган сиёсат ва стратегияларни ишлаб чиқишда фойдаланиши мумкин.

2023 йилда Самарқанд вилоятига 4055,9 миллиард сўм инвестиция жалб этилди. Уларнинг 21,7 фоизи хорижий инвестициялар ва кредитлардир.

Муаллиф ялпи ҳудудий маҳсулотни минтақанинг иқтисодий ривожланишини тавсифловчи асосий кўрсаткич сифатида белгилайди. Муаллиф томонидан минтақавий ЯХМ ва хорижий инвестициялар ўртасида боғлиқлик бор деб тахмин қилинди. Ушбу босқичда муаллиф хорижий инвестицияларининг вилоят ЯХМга таъсирини кўп омилли регрессия модели асосида баҳолайди. Самарқанд вилоятининг макроиқтисодий кўрсаткичларини акс эттирувчи мавжуд маълумотларга кўра, биз Y тасодифий ўзгарувчини X_1 ва X_2 тасодифий ўзгарувчиларига боғлиқлик моделини қурамыз. Бизнинг ҳолатда Y – Самарқанд вилоятининг ЯХМ, X_1 – тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар, X_2 - хорижий кредитлар.

1-жадвал

2019-2023 йилларда Самарқанд вилоятида ўзлаштирилган хорижий инвестицияларнинг динамикаси [2]

Йиллар	Хорижий инвестициялар		Шу жумладан, тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар		Хорижий кредитлар	
	млн.сўм	минг.долл	млн.сўм	минг.долл	млн.сўм	минг.долл
2019	94619,4		26130,3		68487,1	
2020	86011,9	33501,5	38634,5	15063,5	47377,4	18437,9
2021	108025,7	36793,0	63551,1	21799,2	44474,6	14993,8
2022	215936,2	34499,1	194073,0	30657,1	21863,2	3842,0
2023	878565,5	108883,3	758614,6	94017,5	119950,9	14865,9

1-жадвалда 2019 йилдан 2023 йилгача Самарқанд вилояти бўйича ЯХМ, ўзлаштирилган тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ва хорижий кредитлар тўғрисидаги йиллик маълумотлар келтирилган.

Қуйида Самарқанд вилоятининг 2019–2023 йиллар давомидаги Ялпи Ҳудудий Маҳсулот (ЯХМ) маълумотлари асосида тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ва хорижий кредитларнинг ЯХМга таъсирини баҳолаш учун кўп омилли регрессия модели тузилган ва унинг натижалари таҳлил қилинган.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 20 март куни инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш ва тўғридан-тўғри инвестицияларни жалб этишни жадаллаштириш масалалари бўйича йиғилишида сўзлаган нутқи (<https://president.uz/uz/2441>).
2. Самарқанд вилояти Ҳокимияти маълумотлари асосида тайёрланди.